

بهبود بخشی مهارت‌های اجتماعی کودکان

ارزیابی و آموزش

تألیف

توماس اولندیک

جانی متسون

ترجمه

دکتر احمد به‌پژوه

دانشیار دانشگاه تهران

انتشارات اطلاعات

تهران - ۱۳۸۴

Matsan, Johnny L.

ماتسن، جانی، ۱۹۵۱-م.

بهبود بخشی مهارت‌های اجتماعی کودکان: ارزیابی و آموزش / تألیف جانی متسون، توماس اولندیک؛ ترجمه احمد به پڑوه. - تهران: اطلاعات، ۱۳۸۴.
۱۸۴ ص.

ISBN: 964 - 423 - 568 - 1

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا

عنوان اصلی: Enhancing Children's Social Skills Assessment and Training, 1988.

وژه نامه.

کتابنامه. ص. ۱۶۵-۱۷۵.

۱. مهارت‌های اجتماعی در کودکان. ۲. رفتار سنجی کودکان. ۳. مهارت‌های اجتماعی در کودکان- راهنمای آموزشی. ۴. روابط بین اشخاص. ۵. شخصیت سنجی. الف. اولندیک، تامس، ۱۹۴۵-م. Ollendick, Thomas. ب. به پڑوه، احمد، ۱۳۲۷-م. مترجم. ج. مؤسسه اطلاعات. د. عنوان.

۲ پ ۹ م / BF۷۲۲

۱۵۵/۴۱۸

۱۳۸۴

م ۸۴-۳۵۱۴

کتابخانه ملی ایران

انتشارات اطلاعات

تهران: خیابان میرداماد، خیابان نفت جنوبی، روزنامه اطلاعات، شماره پستی ۱۵۴۹۱۵۱۱۹۹

تلفن: ۲۹۹۹۳۳۵۵۶ تلفن دفتر توزیع و فروش: ۲۹۹۹۳۳۴۲

فروشگاه مرکزی: خیابان انقلاب اسلامی، روبروی دانشگاه تهران، تلفن: ۶۴۶۰۷۲۴

بهبود بخشی مهارت‌های اجتماعی کودکان: ارزیابی و آموزش

نوشته جانی متسون، توماس اولندیک ترجمه دکتر احمد به پڑوه

طراح روی جلد: رضا گنجی حروف نگاری، چاپ و صحافی: مؤسسه اطلاعات

چاپ اول: ۱۳۸۴ شمارگان: ۲۱۰۰ نسخه

قیمت: ۱۰۰۰ تومان

ISBN: 964-423-568-1

شابک: ۹۶۴-۴۲۳-۵۶۸-۱

Printed in Iran همه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

فهرست

۹	پیشگفتار مترجم
۱۳	مقدمه

فصل اول: نقش مهارت‌های اجتماعی در سازگاری دوران کودکی

۱۷	پیش درآمد
۲۴	مهارت‌های اجتماعی چه نوع مهارت‌هایی هستند؟
۲۹	پیشینه تاریخی
۴۰	جمع‌بندی

فصل دوم: ارزیابی رفتارهای اجتماعی

۴۳	پیش درآمد
۴۷	فنون ارزیابی
۴۸	فهرست بررسی
۶۲	مقیاس‌های عمومی سنجش سازگاری
۶۳	فهرست بررسی رفتار کودک

۶۳	فهرست بررسی مشکلات رفتاری
۶۵	مشاهده مستقیم
۷۱	پذیرش کمک از دیگران
۷۲	کمک کردن به دیگران
۷۲	جرات‌ورزی
۷۳	رتبه‌بندی گروه‌سنجی
۷۶	معتبر سازی اجتماعی
۷۸	جمع‌بندی

فصل سوم: رویکردهای درمانی

۷۹	پیش درآمد
۸۰	شرطی سازی عامل
۸۸	شناخت - رفتار درمانی
۹۶	نظریه یادگیری اجتماعی
۱۰۳	جمع‌بندی

فصل چهارم: برنامه ریزی و اجرای یک برنامه درسی؛ مهارت‌های اجتماعی برای کودکان

۱۰۵	پیش درآمد
۱۱۰	برنامه درسی شناختی - رفتاری
۱۴۷	جمع‌بندی

فصل پنجم: ملاحظات در باره گروه‌های ویژه

۱۴۹	پیش درآمد
۱۵۰	افراد عقب مانده ذهنی
۱۵۳	افراد با نارسایی بینایی

۱۵۶	افراد با نارسایی شنوایی
۱۵۸	مسائل کلی
۱۵۹	برنامه درسی
۱۶۱	آموزش والدین
۱۶۲	جمع بندی
۱۶۵	منابع
۱۷۷	واژه نامه انگلیسی - فارسی

پیشگفتار مترجم

اهمیت مهارت‌های اجتماعی به عنوان مهمترین عامل اجتماعی شدن و سازگاری اجتماعی را هیچگاه نمی‌توان از نظر دور داشت و بی‌شک توجه به هوش اجتماعی، رشد اجتماعی و تربیت اجتماعی در کنار دیگر ابعاد رشد و حیطه‌های تعلیم و تربیت، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است؛ تا جایی که ثورندايك^۱ هوش را به سه دسته: هوش اجتماعی، هوش عینی و هوش انتزاعی قسمت کرده است.

در چشم‌انداز کنونی، در حوزه آموزش مهارت‌های اجتماعی، رویدادهای فراوانی رخ داده، پژوهش‌های بی‌شماری صورت گرفته، اندیشه‌های نوینی متبلور گشته، روشهای آموزشی و درمانی جدیدی مطرح گردیده و افقهای روشن‌تری آشکار شده است. تمامی این حرکات و شناخته‌های روز افزون به انسان کمک می‌کند تا به کمیت و کیفیت زندگی اجتماعی خود و دیگران غنای بیشتری ببخشد و به کودکان با نیازهای ویژه^۲ و سازگاری اجتماعی آنان، نگاه انسان دوستانه‌تر و پویاتری داشته باشد.

۱. جهت کسب اطلاعات بیشتر به کتاب زیر مراجعه کنید:

Anastasi, A. (1990). *Psychological testing* (6th ed). New York: Macmillan Publishing Company.

2. Children with Special Needs

اجتماعی شدن یا جامعه‌پذیری^۱، مهمترین فرایند کسب مهارت‌های اجتماعی در خانه، مدرسه و جامعه است. زمانی که از مهارت‌های اجتماعی یاد می‌شود، رفتارهای ساده در موقعیت‌ها و عرصه‌های گوناگون اجتماعی مورد نظر است، مانند ریختن زباله در ظرف مخصوص، تمیز کردن زمین بعد از شکسته شدن چیزی، طرز درست به کار بردن وسایل غذاخوری و رعایت آداب غذا خوردن، رعایت آداب لباس پوشیدن در موقعیت‌های گوناگون، وارد و خارج شدن از کلاس به شیوه آرام و بدون ایجاد سرو صدا، صف بستن و رعایت نوبت، رد کردن خواهش دیگران به شکل مؤدبانه، برخورد سازنده با انتقاد دیگران، استفاده از کلمات مؤدبانه، مانند لطفاً یا متشکرم، کمک کردن به دیگران و تقاضای کمک از دیگران، سلام دادن به بزرگسالان و همسالان، همراه با معرفی خود، قبول شکست در بازی رقابتی و تبریک گفتن به برنده، عذرخواهی کردن در مواقع ضروری، آویختن لباس در جای مخصوص، همکاری با دوستان در انجام کارها و نظایر آن.

بی‌شک لازمه ارتقای کمی و کیفی برنامه‌های آموزشی در خانه، مهدهای کودک، مدارس و مراکز آموزشی، توجه به رشد همه جانبه افراد، بویژه رشد اجتماعی آنان است. از این رو برای پیشگیری از بروز ناهنجاری‌های روانی، عاطفی و اجتماعی، ضرورت دارد به نیازهای همه جانبه کودکان و نوجوانان و آموزش همه جانبه بویژه در زمینه آموزش اجتماعی آنان توجه شود.

در عصر انفجار دانش و اطلاعات و آموزش و یادگیری الکترونیکی، برخی کتابها از اهمیت خاصی برخوردارند و کتاب «بهبودبخشی مهارت‌های اجتماعی کودکان» که توسط دو تن از استادان برجسته دانشگاههای آمریکا با دقت علمی نوشته شده، از مره این گونه کتابها به شمار می‌آید. این کتاب شامل پنج فصل به شرح زیر است:

فصل اول، درباره اهمیت مهارت‌های اجتماعی در سازگاری دوران کودکی و پیشینه تاریخی آن نوشته شده است. در این فصل تأکید شده که رفتار اجتماعی بر تمامی جنبه‌های زندگی کودکان بویژه بر سازگاری و شادکامی آنان تأثیر می‌گذارد. نارسایی در مهارت‌های

اجتماعی می‌تواند بر سازگاری اجتماعی، تعادل عاطفی، پیشرفت تحصیلی و در آینده بر پیشرفت شغلی افراد تأثیر منفی به جا گذارد.

فصل دوم، مقیاسها و فنون ارزیابی رفتارهای اجتماعی را از نظر پژوهشگران مورد بحث قرار داده است. در این فصل، به روشهای فهرست بررسی، رتبه‌بندی گروه‌سنجی، ایفای نقش و مشاهده اشاره شده و برخی از تحقیقات مربوط معرفی شده است.

فصل سوم، به معرفی رویکردهای درمانی شرطی‌سازی عامل، شناخت-رفتار درمانی و نظریه یادگیری اجتماعی پرداخته است. در این فصل برخی از تحقیقات انجام شده و برنامه‌های مداخله‌گرانه به کار رفته، مورد بررسی دقیق قرار گرفته‌اند.

فصل چهارم، درباره برنامه‌ریزی و اجرای یک برنامه درسی مهارتهای اجتماعی برای کودکان نوشته شده است. محتوا، فرایند و روش مناسب آموزش یک برنامه نمونه در دوازده جلسه مورد بحث قرار گرفته و راهبردهای آموزشی گوناگون توضیح داده شده است.

فصل پنجم، برنامه آموزش مهارتهای اجتماعی برای گروههای با نیازهای ویژه، مانند کودکان عقب‌مانده ذهنی، کودکان با آسیب بینایی و کودکان با آسیب شنوایی مورد بحث قرار گرفته است. اکثر کتابهایی که درباره مهارتهای اجتماعی نوشته شده، کودکان معلول و استثنایی را مورد غفلت قرار داده‌اند، لذا در این فصل سعی شده است به مسائل مربوط به سازگاری اجتماعی این گروه از کودکان توجه خاصی مبذول شود. برای مثال، وجود نارسایی در مهارتهای اجتماعی از نظر رفتارها و مهارتهای سازشی یکی از ویژگیهای تعریف عقب‌ماندگی ذهنی و افراد عقب‌مانده ذهنی قلمداد می‌شود.^۱ در پایان فصل پنجم کتاب حاضر، موضوع بسیار مهم آموزش والدین نیز به طور فشرده مورد بحث قرار گرفته است.

در پایان کتاب، معرفی منابع مورد استفاده و فهرست واژگان انگلیسی به فارسی به جامعیت و مرجعیت این کتاب نفیس افزوده است.

۱. جهت کسب اطلاعات بیشتر به کتاب زیر مراجعه کنید:

انجمن عقب‌ماندگی ذهنی آمریکا (۱۹۹۲). عقب‌ماندگی ذهنی: تعریف، طبقه‌بندی و نظام‌های حمایتی. ترجمه احمد به‌پژوه و باقر غباری (۱۳۸۰). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

اثر حاضر می‌تواند به عنوان يك كتاب درسی و كمك درسی در درسهایی مانند برنامیزی درسی، بازپروری اجتماعی و روشهای اصلاح رفتار در کلیه سطوح آموزش عالی، توسط پژوهشگران، استادان و دانشجویان عزیز مورد استفاده نظری و عملی قرار گیرد و متخصصان روان‌پزشکی، آموزش و پرورش ویژه (استثنایی)، روان‌شناسان، مددکاران اجتماعی، مشاوران، معلمان و مربیان، مدرسان آموزش خانواده و دیگر کارشناسان بهره‌لازم را از آن ببرند و منبعی سودمند باشد.

در این پیشگفتار شایسته است از دانشجوی روان‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی، آقای منصور عزیزی که اصل کتاب را در اختیار اینجانب قرار دادند، صمیمانه تشکر کنم. همچنین از شرکت تعاونی افراد معلول نواافزار که نمونه‌عالی توانبخشی حرفه‌ای است، بویژه خانم زهره کرمی به لحاظ حروف چینی کتاب تقدیر و تشکر به عمل می‌آید.

سخن آخر اینکه از خوانندگان گرامی، استادان ارجمند و دانشجویان عزیز متواضعانه درخواست می‌شود، با ارائه نظرها و پیشنهادهای خود، بر غنای این کتاب بیفزایند.

دکتر احمد به‌پژوه

دانشیار دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران^۱

مقدمه

آغاز اندیشه پیرامون مهارت‌های اجتماعی به منزله‌ی يك زمینه‌ی مهم مطالعاتی برای روان‌شناسان بالینی کودک، روان‌شناسان مدرسه، روان‌شناسان رشد، متخصصان تعلیم و تربیت ویژه، روان‌پزشکان کودک، مددکاران اجتماعی و دیگر افراد متخصص نسبتاً يك رویداد جدید است. از زمانی که مهارت‌های اجتماعی به عنوان يك موضوع قابل مطالعه معرفی شده است، انفجار واقعی در تحقیقات رخ داده است و آگاهی فزاینده‌ای نسبت به اهمیت این حوزه علمی در پژوهش‌های بالینی و کاربردی ملاحظه می‌شود. شاهد این مدعا این است که مجله‌های روان‌شناسی و روان‌پزشکی شماره‌های متعددی از نشریه‌های خود را به طور کامل و برای تمام گروه‌های سنی به این موضوع اختصاص داده‌اند. از سوی دیگر همایش‌های تخصصی بی‌شماری برگزار شده‌اند و بعضاً روی گروه‌های گوناگونی چون افراد عقب‌مانده ذهنی یا افرادی که مبتلا به ناتوانی‌های یادگیری هستند، متمرکز شده‌اند. تمام این پیشرفت‌ها بیانگر آن است که در زمان حاضر مهارت‌های اجتماعی به منزله‌ی يك موضوع علمی قلمداد می‌شود و نیز دلالت بر این دارد که در سال‌های آتی در حوزه مطالعه کودک، اثری نافذ از خود بر جا خواهد گذاشت.

چرا مهارت‌های اجتماعی توجه گروه‌های حرفه‌ای متخصص را این چنین به خود جلب کرده است؟ پاسخ آن ممکن است این باشد که موضوع مورد نظر در رابطه با

رشته‌های علمی متعدد و رویکردهای نظری بی‌شمار است. روان‌پزشکی به‌طور معمول دربارهٔ اختلالاتی کودکانی، یک رویکرد کلی را پذیرفته بود، در حالی که روان‌شناسی و رشته‌های وابسته به آن دیدگاه‌های گوناگون پیرامون سبب‌شناسی، ارزیابی و درمان اختلالاتی کودکانی عرضه کرده است. به همین ترتیب علوم تربیتی نیز دیدگاه خاص خود را دارد و در میان گروه‌های فرعی موجود در تعلیم و تربیت ویژه مفهوم تشخیص افتراقی و طبقه‌بندی افتراقی که تلفیقی از برنامه‌های روان‌شناسی و روان‌پزشکی است مورد بی‌اعتنایی واقع شده‌اند. با وجود این، مفهوم نارسایی در مهارت‌های اجتماعی^۱ مفهومی است که اکثر گروه‌های حرفه‌ای به آن توسل می‌جویند و در نتیجه در کار آنها رسوخ کرده است. افزون بر این، پژوهش‌های موجود نشان می‌دهد که در حقیقت مسائل موجود در این زمینه به‌طور کلی به مشکلات عاطفی، مسائل سازگاری و سایر شرایط معلولیت مربوط می‌شوند.

کتاب حاضر تلاشی است برای گرد هم آوردن سوابق نسبتاً مفیدی که طی سالیان گذشته در زمینه مهارت‌های اجتماعی کودکان به دست آمده است. در این کتاب نحوهٔ ارزیابی و درمان و حتی شیوهٔ تعریف کردن عدم شایستگی در عملکردهای اجتماعی به‌طور وضوح و کامل مورد بررسی قرار گرفته‌اند و ما امیدواریم که خوانندگان نیز با این دیدگاه تکاملی با موضوع برخورد کنند. به نظر می‌رسد که مهارت‌های اجتماعی به منزلهٔ یک زمینهٔ مطالعاتی بخوبی شکل گرفته و کارهای عمده‌ای به رشد و توسعه روش‌های ارزیابی و درمان مسائل مربوط اختصاص یافته است. بنابراین مطالعات بعدی و ارتقای این زمینهٔ علمی در آینده بستگی به تلاش پژوهشگران خواهد داشت. با وجود این، نه تنها گزارش پژوهشگران برجسته، بلکه اظهار نظرهای اولیا، معلمان و دیگر افراد حرفه‌ای موجب شده است زمینهٔ مورد نظر به رسمیت شناخته شود و توسط افراد بیشماری مورد تأیید واقع گردد. مطمئناً کتاب حاضر آخرین کتاب در زمینهٔ آموزش مهارت‌های اجتماعی به کودکان نخواهد بود. ما امیدواریم که این اثر به منزله، یک کتاب راهنما در زمینهٔ آموزش مهارت‌های اجتماعی، ارزیابی

و تحقیقات آتی بدین ترتیب که کجا بوده ایم، کجا هستیم و احتمالاً کجا خواهیم رفت، مورد استفاده قرار گیرد.

دکتر توماس اچ. اولندیک

دکتر جانی ال. متسون

استاد روان شناسی دانشگاه ایالتی بلاگزبرگ، ویرجینیا

استاد روان شناسی

و رئیس مؤسسه آموزش بالینی پلی تکنیک ویرجینیا

دانشگاه ایالتی لوئیزیانا

www.ketab.ir